

STATISTIKENS ANVENDELSE INDENFOR

ØKONOMISK-HISTORISK FORSKNING

ELI F. HECKSCHER

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/nto/nto_3rk-PDF/nto_3rk_0045_90141.pdf

pdf genereret den : 24-1-2006

STATISTIKENS ANVENDELSE INDENFOR ØKONOMISK-HISTORISK FORSKNING

AF ELI F. HECKSCHER

PAA Grund af den dobbelte Betydning, der stadig tillægges Ordet Statistik, maa det fra Begyndelsen siges, at jeg dermed mener statistisk Materiale, ordnede Masseiagttagelser, ikke, eller idet mindste i meget ringe Grad, statistisk Teori. Hvorvidt ordnede Masseiagttagelser har Betydning for historiske Studier, afhænger af, hvad man vil opnaa ved disse. Et Hovedomraade for historisk Forskning maa altid være at lære de handlende Personers Motiver at kende; og hvis dette udgør Studiernes Formaal, er det nødvendigt med den største Omhu at undgaa at tage Hensyn til alt, hvad der ikke har haft Betydning for de forskellige Tiders Mennesker selv, hvor vigtigt eller indlysende det saa end maa være for Forskeren og hans Tid. Et Brev til en handlende Person kan umuligt have paavirket ham, før han har modtaget det, selv om det har været afsendt langt i Forvejen; og det maa derfor nøjagtig undersøges, naar Brevet virkelig er kommet Modtageren i Hænde, før det kan inddrages i Betragtningen af hans Motiver. Paa samme Maade gælder det, at Kendsgerninger af Masseiagttagelsernes Natur maa lades ude af Betragtning indenfor Studiet af Motiverne, hvis det ikke kan antages, at vedkommende Forhold har været kendt. Statistik i egentlig Forstand har spillet en ringe Rolle før det syttende Aarhundrede, i vore Lande vel endogsaa før det attende; og den faar derfor en strengt tidsbegrænset Opgave indenfor den Art Historieforskning, som det nu gælder. Og mere end det. Thi selv naar Statistik benyttedes af den Tids Mennesker, var det i stor Udstrækning fejlagtig Statistik; alligevel har den haft Betydning, som den rigtige til andre Tider har haft, nemlig som Aarsag til faktiske Handlinger, paa samme Maade som f. Eks. en Feltherres Opfattelse af Fjendens Styrke er lige vigtig som Forklaring af hans egne Handlinger, enten den har været gal eller rigtig.

Paa den anden Side indser man let, hvor begrænset en Del af den faktiske og rimelige Historieforskning, der dækkes af Studiet af de handlendes Motiver. I Virkeligheden gælder, hvad der nu er sagt, kun om de handlendes bevidste Motiver. Saa snart man kommer over paa de ubevidste, bliver det nødvendigt at studere det Milieu, hvori Vedkommende har levet, og der er det idet mindste meget muligt, maaske endog sandsynligt, at man ikke naar frem uden et Studium af Samfundenes kvantitative Forhold. Men hvorledes det end maa forholde sig med dette, er det klart, at man paa den først behandlede Maade aldrig naar længere end til at lære at kende, hvad Mennesker tilsigtede eller søgte, hvad de mente, og hvad de troede. Hvad de opnaaede fremgaar aldrig ad den Vej, og i de fleste Tilfælde udgør Undersøgelsen deraf vel næsten Historieforskningens Hovedopgave. At man til Trods for dette i saa overordentlig stor Udstrækning har ladet Studier af den anden Art ligge, finder sin Forklaring i, at man, udtrykkelig eller oftere underforstaaet, har sat Lighedstegn mellem, hvad de handlende Personer vilde, og hvad der faktisk skete. Der findes en uoverskuelig Mængde historiske Arbejder, hvor der forekommer lange Redegørelser for Love, Forordninger, Forskrifter og Anordninger, uden noget Forsøg paa at faa fastslaaet, hvorvidt Virkeligheden ogsaa svarede til disse Foranstaltninger; Læseren og oftest Forfatteren selv kommer saa til at tro, at der ikke var nogen væsentlig Forskel mellem de to. Strengt kildekritisk set forholder det sig lige omvendt. En Forskrift viser i sig selv sandsynligvis med Nødvendighed kun én Ting, nemlig at Virkeligheden ikke saa saaledes ud, som der blev paabudt; thi hvis den havde været saaledes fra Begyndelsen, saa vilde Forskriften have været overflødig. Den eneste Undtagelse herfra udgør Kodifikationerne, hvor man altsaa har fundet Anledning til at sammenfatte, hvad der allerede før har været gyldigt; i dette Tilfælde opstaar den modsatte Fare, at Loven kommer til at faa et Indhold, der spejler en allerede forgangen Tids Forhold. Dette betyder selvfølgelig paa ingen Maade, at Forordninger, der gav noget nyt, altid blev uden Virkning; det betyder kun, at dette ikke kan bevises ved, at de er blevet udfærdigt — m. a. O., at man trænger til Studium af Kendsgærninger af en anden Art end dem, der udtrykker de handlende Personers Hensigter. Dette Studium forudsætter i de fleste Tilfælde Kendskab til Samfundenes Størrelsesforhold.

Nu maa vel disse Slutninger i sig selv siges at være temmelig

uimodsigelige, men forsaavidt ogsaa af ringe Interesse. Betydning faar de først ved, at deres Betydning eftervises for den faktiske Forskning, og det følgende maa derfor i stor Udstrækning blive en Samling af Eksempler. Jeg beklager, at Eksemplerne i saa stor Udstrækning har maattet vælges fra svensk Materiale; hvis man ikke skal begaa Fejltagelser, maa man holde sig til, hvad man kender bedst. Lad mig altsaa begynde med at tale om nogle almindelige Misforstaaelser foranlediget af, at man ikke har undersøgt de kvantitative Forhold.

Et Hovedeksempel af den Slags udgør den Rolle, der i de allerfleste Fremstillinger paa alle Sprog tillægges Byerne i ældre Tiders Samfund. I Virkeligheden var Byerne næsten altid kvantitativt ubetydelige i Sammenligning med Landbefolkningen. I et Land som Sverige repræsenterede de sandsynligvis kun ca. fem Procent af Befolkningen i det sekstende Aarhundrede, og endnu saa sent som i Midten af det nittende var Bybefolkningen bevislig kun ti Procent af det Hele. I Danmark var Bybefolkningen ganske vist meget større, omtrent tyve Procent, da en ordnet Befolkningsstatistik begyndte i anden Halvdel af det attende Aarhundrede, men den udgjorde alligevel en temmelig begrænset Del af Totalbefolkningen. Ingen, der læser de sædvanlige Fremstillinger af Samfundslivet, vil blive klar over dette Forhold, simpelthen fordi de agerende Personer selv ikke var det. Af de ca. 2000 Ytringer om økonomiske Ting, som jeg har samlet fra Gustav Vasas udgaaende Breve, henførte godt og vel Halvdelen sig til Byerhvervene, d. v. s. disse var omtrent ti Gange overrepræsenterede. Hertil kom, at selv den ubetydelige Bybefolkning, der eksisterede, i meget stor Udstrækning var landbrugende, saa at Korndyrkning og Kvæghold udgjorde en Hovedside af deres Virksomhed. At en By blev »grundlagt«, betød saaledes i stor Udstrækning alene noget politisk eller administrativt, Byprivilegier til Landdistrikter; men dette har ikke forhindret Historikere fra at skrive tykke Bøger om næsten betydningsløse Bydannelser, fordi man hverken gjorde sig Umage for at undersøge deres Størrelse eller deres Karakter — Byprivilegiet viste jo, at der forelaa en By. Forklaringen til det Hele er i sig selv af overmaade stor Interesse, nemlig som Bidrag til ældre Tiders egen Opfattelse af Virkeligheden, bestemt som den var af den middelalderlige Bypolitikens enestaaende stærke Indflydelse paa Ideer og Politik langt ind i det nittende Aarhundrede. Fejltagelsen indtræder først, naar dette opfattes som ensbetydende med den ydre Virkelighed.

Historikere støtter i Almindelighed deres Fremstilling af ældre Tiders Forhold paa den Opfattelse af dem, som de Samtidige gav Udtryk for. Dette er imidlertid en meget svag Støtte allerede af den Grund, at sociale Forhold simpelthen ikke i Virkeligheden kan iagttages individuelt, fordi de naar meget videre end Individets Blik og Hørelse. Ogsaa en fuldstændig upartisk Iagt-tager, der er fri for forudfattede Meninger, ser kun en lille Del af det Hele; hvad han udtaler om Resten, er ikke Udtryk for Iagt-tagelse. Men dertil kommer for det andet, at næsten intet Men-neske er frit for forudfattede Meninger; enhver kommer derfor, selv med de bedste Hensigter, til at fremstille, hvad han ikke selv har iagttaget, i Lyset af disse forudfattede Meninger, enten saa-ledes, at han skildrer, hvad han ønsker, eller tværtimod hvad han frygter. Og for det tredje og sidste er det allermeste af det sædvan-lige historiske Kildestof end ikke efter Hensigten upartisk, fordi det er tilrettelagt med Hensyn til politiske Opgaver, ikke som Bi-drag til en videnskabelig Undersøgelse af Virkeligheden. Vi har i Nutiden et stort Eksempel paa dette i de fleste Regeringers, men maaske særlig i Sovjet-Regeringens rige Dokumentering af sine Resultater. Da den ser sin Opgave i at revolutionere Verdens Økonomi, vil den naturnødvendig komme til at fremstille Virke-ligheden paa en ganske anden Maade, end det vilde ske ved vi-denskabelig Undersøgelse, og derfor ved vi meget mindre, end det var at ønske, med Hensyn til det uhyre Eksperiment, som Sovjet-Husholdningen udgør. Men ingen maa forestille sig, at f. Eks. Gustav Vasa lagde mindre Vægt paa at gøre Propaganda med sine Udtalelser end Sovjet-Regeringen; i begge Tilfælde gjaldt det om at paavirke Gemytterne, ikke om at fremstille den objek-tive Virkelighed.

Det ligger nær at antage, at Folk i ældre Tider lige saa vel som Nutiden har haft et saa stort Kendskab til de fundamentale Sam-fundsforhold, at deres Ord om dem staar til Troende, fordi Ud-talelsernes Ophavsmænd paa den ene Side selv kendte Forholdene og paa den anden Side ikke vilde vove at sige noget, som alle straks vilde vide var galt. Nu tør man vistnok haabe, at mange af Nutidens grundlæggende Samfundsforhold er almindelig kendt blandt nulevende Mennesker med normale Kundskaber, saaledes at de omtrent kender f. Eks. Folketallet i deres eget Land, hvor-vidt det er stigende eller faldende, hvorledes Forholdet er mel-lem Kønnene ved Fødslen og i Totalbefolkningen o. s. v. Med andre, ikke mindre vigtige Forhold er dette imidlertid mere tvivl-

somt; men det maa staa hen. Thi hvad det gælder om at understrege, er, at hvad Folk nu ved om den Slags Forhold, ikke er noget, som de henter »aus der Tiefe ihres Bewusstseins«, men at det tværtimod er en Følge af, at vi nu har en ordnet Statistik. Selv om Folk ikke studerer denne Statistik selv — og det gør de færreste — saa kender de dens Resultater fra Skoleundervisningen, Aviserne, den politiske Diskussion o. s. v.

Man har altsaa paa ingen Maade Lov til at slutte fra Nutidsmenneskenes Samfundskendskab til et tilsvarende Kendskab i ældre Tider. Hvor lidt selv Regeringer og velunderrettede Folk i gamle Dage vidste om det Samfund, som var dem betroet, eller hvori de levede, og hvor forsigtig man følgelig maa være med Hensyn til ubestyrkede Udtalelser om Samfundsforholdene, vil knap nok nogen tro, der ikke har gjort Sammenhængen til Genstand for Undersøgelse. Det maa derfor tydeliggøres ved en Række Eksempler, der kan vælges fra forskellige Lande, Tider og Omraader af Samfundslivet.

Den totale Folkemængde er i Virkeligheden aldrig let at konstatere. En af den officielle svenske Befolkningsstatistikks Grundlæggere, Matematikeren Pehr Elvius, skrev saaledes i 1744, medens denne Statistik endnu indskrænkede sig til temmelig ufuldkomne aarlige Opgivelser af Antallet fødte og døde, at man »af Antallet af Børn, der aarlig fødes i Riget som Helhed, omtrentlig vilde kunde slutte til, hvor folkerigt Landet maa være, hvad der ellers ikke uden store Vanskeligheder lader sig gøre«¹). Men selv om ogsaa den totale Folkemængde var ukendt, skulde man alligevel mene, at der idet mindste ikke kunde herske Tvivl om den Retning, hvori Folkemængden bevægede sig. I Virkeligheden tog man imidlertid her fejl i forbløffende Grad. Lige indtil David Hume, i sit store Essay on the Populousness of Ancient Nations (1751—52), bragte Rede i Tingene, var det den almindelige Mening overalt, at Befolkningen var aftaget siden Oldtiden. Men endnu mere karakteristisk er det, at man f. Eks. i England lige til Slutningen af det attende Aarhundrede var fast overbevist om, at Folkemængden i dette Land befandt sig i stadig Nedgang; dette kom til Udtryk i offentlige Udtalelser selv fra ledende Statsmænd som den ældre William Pitt (Lord Chatham) og Lord Shelburne. Hvordan man kunde forestille sig, at den store industrielle Revo-

¹) Kongl. Svenska Vetenskaps-Academiens Handlingar 1744, cit. Aug. Hjelt, Det svenska tabellverkets uppkomst, organisation och tidigare verksamhet (Helsingfors 1900) S. 18.

lution kunde gaa sammen med en saadan Udvikling, er os vanskeligt at fatte, og i Virkeligheden steg Folkemængden i den Tid meget stærkt, især i Sammenligning med alle tidligere Perioder af nogen Længde. Sandsynligvis beroede Opfattelsen paa Forestillingen om, at Menneskeheden stadig gik tilbage i alle Henseender, efter Horats' bekendte: »Aetas parentum, peior avis, tulit nos nequiores« o. s. v. Dette udgør et slaaende Eksempel paa Indflydelsen fra forudfattede Meninger. Disse gjorde sig gældende hos de ældre Statistikere selv, saa snart disse ikke havde et Talmateriale at støtte sig til. Saaledes skrev den svenske Tabelkommission, den Myndighed, hos hvilken Ledelsen af den ny Befolkningsstatistik laa, i sin Beretning af 1761, at »flere Eksempler hos os kunne gives paa at Hustruer, som har været over 60 Aar, har født Børn«; men selvfølgelig gav Kommissionens eget Materiale ingen Underretning om saadanne »Eksempler«, der vel nærmest har været fremkaldt ved Reminiscenser fra det Gamle Testament; og Kommissionen fortsatte ogsaa med Sætningen, at »et Middel af Avletiden ikke synes at ville overstige 45 Aar«¹⁾. Næsten hele det attende Aarhundrede igennem foregik der videre i Sverige Diskussioner om Aarsagerne til den antagne store Udvandring; det svenske Videnskabsakademi satte i 1763 som Emne for en Prisopgave »Om Aarsagerne til, at en saadan Mængde Mennesker aarlig flytter ud af Landet«, og modtog 30 Besvarelser. Men Gustav Sundbärgs Bearbejdelse af det store befolkningsstatistiske Materiale har givet til Resultat, at Tallet var saadan noget som 1300 om Aaret, to Trediedele af en Promille ($\frac{2}{3}$ ‰) af Totalbefolkningen. Ogsaa dette er meget karakteristisk for, hvorledes man fristes til at generalisere individuelle Iagttagelser, naar man ikke har Masseiagttagelser at støtte sig til.

Et Omraade, hvor dette har spillet en ogsaa praktisk stor Rolle, er Skovbruget. En Rejsende, der passerer en Udhugning paa f. Eks. en Kvadratkilometer, faar næsten uvilkaarlig Indtryk af, at Skoven er i Færd med at forsvinde under de kapitalistiske Udbytteres Økser; jeg tror, at enhver er i Stand til at verificere dette ud fra sin egen Erfaring. Man er forhindret fra at observere, at denne ene Kvadratkilometer er for lille til blot at svare til den aarlige Tilvækst i en lille Skov paa 100 Kvadratkilometer; i de store Skove paa 20 eller 30 000 Kvkm. trænges det til det mange-

¹⁾ Trykt af Hjelt, De första officiella relationerna om svenska tabellverket (Helsingfors 1899) S. 84.

hundreddobbelte for at bevare Ligevægten indenfor Skovbruget. Men det har ikke forhindret en ældgammel Lovgivning imod Udhugning af Skovene, og den herskende Opfattelse har som sædvanlig ført ogsaa moderne Forskere paa Vildspor. Et næsten klassisk Eksempel paa dette udgør Werner Sombarts monumentale Ytring i *Der moderne Kapitalismus*: »Im Anfang des 19. Jahrhunderts ist Skandinavien bereits ausgeraubt« — dette om et Tidspunkt, der ligger halvtreds Aar før den egentlig svenske Udførsel af Trævarer, der siden kom til at udgøre omtrent Halvdelen af Landets Totaleksport, endnu var b e g y n d t¹).

De fleste vilde vel mene, at ældre Tidens Regeringer havde i det mindste et elementært Kendskab til Størrelsen af de Fænomener, der laa til Grund for deres Foranstaltninger, men i Virkeligheden forelaa der ingen som helst Sikkerhed for dette. Eksempelvis fik i England i 1371 Kongen af Parlamentet en Bevilling paa 50 000 Pund Sterling, og det bestemtes, at den skulde repareres med samme Beløb paa alle Rigets Sogne. Man antog, at der var 40 000 Sogne, og satte Skatten til 22 Shillings og 3 Pence for hvert. I Virkeligheden var der imidlertid kun 9000 Sogne og Skatten maatte derfor forandres til 5 Pund og 16 Shillings fra 22 Shillings og 3 Pence, hvad der selvfølgelig kom som en net lille Overraskelse for Vedkommende²).

Selv hvor der eksisterede Statistik, blev den ikke blot i stor Udstrækning behandlet som en Statshemmelighed og derfor skjult for almindelige Iagttagere og Forfattere, hvad disse ofte beklagede sig over. Men ogsaa de Folk, der havde Adgang til Materialet, undlod meget ofte at benytte det, især naar det kom paa tværs af deres forudfattede Meninger. Saaledes finder man f. Eks., at svenske Regeringskommissioner hele sidste Halvdel af syttende Aarhundrede igennem talte om et Indførselsoverskud, skønt de officielt udarbejdede Handelsbalancer viste et stort og stigende Overskud for Udførselen.

Jeg skal slutte denne Samling af Eksempler med et udførligere, der forekommer mig at være særdeles lærerigt, fordi man i dette Tilfælde er i Stand til at konfrontere en præciseret, talmæssig Paastand af en kyndig og intelligent, samtidig Iagttager med det statistiske Kendskab, vi nu har. Det gælder Søfarten paa Øresund

¹) Sombart, *Der moderne Kapitalismus* II:2 (München & Lpz. 1919) S. 1149.

²) Georg Brodnitz, *Englische Wirtschaftsgeschichte* (Jena 1918) S. 203.

i 1670'erne. Vedkommende Forfatter er Roger Cøke, en Slægtning af den bekendte Dommer Sir Edward Coke og en af de mest originale Forfattere indenfor den store merkantilistiske Litteratur. I to af sine i Aaret 1675 udgivne Skrifter, med den fælles Titel *Treatise*, kom han tilbage til samme Opgivelser om Skibsfarten paa Øresund; i den ene af dem lyder hans Paastand paa følgende Maade:

The Dutch, we see, by importing French wines, brandy and salt, and exporting them with their own fish, woollen manufactures and spices, send yearly 1500 sail of ships into the Sound, whereas we, though our woollen manufactures are better and it may be, if we had those trades, might be sold cheaper, yet in a year we send not above seven into the Sound (two whereof are laden with woollen manufactures, the other five in ballast only . . .) . . .¹⁾.

Det er nu en let Sag af de udgivne Øresunds-Tabeller at finde, hvordan det i Virkeligheden forholdt sig eller, for at udtrykke sig tilstrækkelig forsigtig, hvad der var de mindste Tal, hvormed man maa regne. Det fremgaar ikke med fuld Tydelighed, hvorvidt Coke med sine Tal har villet give Antallet Skibe fra de to vedkommende Lande eller Skibe af de to Landes Nationalitet. Man skulde dog vente det første, og Øresundstabellernes Tal for Skibe fra Nederlandene og England skal derfor først gengives, skønt man i dette Tilfælde ikke i de udgivne Tabeller kan skelne mellem ballastede og ladede Fartøjer. Man faar da følgende lille Tabel:

Skibe fra Nederlandene og England østpaa gennem Øresund i Aarene 1661—1680.

Aar	Fra Nederlandene	Fra England	Aar	Fra Nederlandene	Fra England
1661	480	95	1671	772	133
1662	594	113	1672	196	59
1663	671	103	1673	401	82
1664	626	139	1674	747	170
1665	213	48	1675	501	183
1666	449	37	1676	554	147
1667	502	41	1677	583	170
1668	963	109	1678	591	224
1669	977	145	1679	690	201
1670	831	174	1680	624	169

¹⁾ Coke, *Treatise III: England's Improvements* (Lond. 1675) S. 54. Det gentages i det følgende Bind, S. 98.

Som man finder, er der overhovedet ingen Overensstemmelse mellem den Virkelighed, der fremgaar heraf, og Cokes Opgivelser. Af den Grund er jeg mere tilbøjelig til at tro, at han alligevel er gaaet ud fra Skibenes Nationalitet. Det bliver da muligt at angive Øresundstabellernes Tal med Fordeling paa ballastede og ladede Skibe, hvad der dog, som Kontrol for Cokes Tal, kun har Betydning for de engelske Skibes Vedkommende. Resultatet bliver saa:

Nederlandske og engelske Skibe østpaa gennem Øresund
i Aarene 1661—1680.

Aar	Nederlandske	Engelske			Aar	Nederlandske	Engelske		
		ialt	ballastet	ladet			ialt	ballastet	ladet
1661	607	89	24	65	1671	872	106	52	54
1662	740	85	34	51	1672	163	6	4	2
1663	725	87	39	48	1673	359	5	2	3
1664	692	105	57	48	1674	652	120	54	66
1665	181	23	9	14	1675	434	364	90	274
1666	460	—	—	—	1676	467	408	68	340
1667	496	5	1	4	1677	599	350	72	278
1668	991	72	35	37	1678	637	318	102	216
1669	1005	93	48	45	1679	937	327	88	239
1670	917	103	65	38	1680	832	213	40	173

Det viser sig altsaa til en Begyndelse, at man savner alt, hvad der svarer til Cokes Opgivelse om 1500 Fartøjer fra Nederlandene; det højeste Tal, der foreligger, er 1005 nederlandske Fartøjer (ikke Fartøjer fra Nederlandene, der aldrig naar højere end 977), i Aaret 1669. Dette belyser et russisk Ordsprog: »Skrækken har store Øjne«, som man ofte kommer til at tænke paa ved Studiet af økonomisk Historie. For det andet finder man, at Coke har sammenstillet de største hollandske Tal med de mindste engelske. Skønt Skibene fra England aldrig gik ned under 37 (i 1666), er der virkelig Aar, hvor Skibe under engelsk Flag var lige saa faa som eller endogsaa færre end han opgiver, nemlig 0 i 1666, 5 i 1667 og 1673, 6 i 1672. Men i alle disse Aar var der Krig mellem England og Nederlandene; de udgør Undtagelser, ikke, som Coke fremstiller Tingene, Regelen; og de samme Aarsager, der har reduceret den engelske Tonnage til intet eller næ-

sten intet, har stærkt formindsket ogsaa den hollandske Tonnage. Coke har uden Tvivl faaet sine Opgivelser fra Ytringer, som baserede sig paa Forholdene under Krigsaarene 1672 og 1673, generaliseret dem og sammenstillet dem med den almindelige — og i sig selv rigtige — Forestilling om den uhyre hollandske Skibsfart, som han saa har overdrevet i sin Fantasi. Endelig har han ingen Forestilling haft om, hvor stærkt den engelske Skibsfart og Handel paa Østersøen allerede var steget, før han skrev sin Bog. Ogsaa i dette Tilfælde, hvor der sandsynligvis er et Virkelighedsunderlag for Opgivelserne, vil man se, at de giver et i grundlæggende Henseende fejlagtigt Billede af Virkeligheden. Men hvis vi ikke havde haft Øresundstoldregnskaberne, vilde vi sandsynligvis have taget Cokes Tal for gode Varer.

Hvorvidt en saadan Kontrol i Almindelighed er mulig at foretage, afhænger selvfølgelig af vore Kilder, og der hersker undertiden blandt ikke historisk uddannede Samfundsforskere en temmelig naiv Forestilling om, at det statistiske Materiale ikke gaar længere tilbage end de officielle statistiske Publikationer. Hvad man undlader at tage Hensyn til, er ikke alene Eksistensen af ældre, uudgivet Statistik, men ogsaa, og vigtigere, til de Muligheder, der foreligger, for at lave Statistik paa Grundlag af Kilder, som ikke i sig selv er af numerisk Natur, eller som i det mindste ikke fra sine Skaberes Haand er bleven betragtet fra et statistisk Synspunkt. Statistik af denne sidste Slags er i Virkeligheden forsaavidt endogsaa den allerbedste, som den ikke kan være ensidig tilrettelagt med et bestemt, praktisk Øjemed, hvad der ofte indtræffer med bearbejdet officiel Statistik i mange Lande og til forskellige Tider. Hvis man har et tilstrækkelig stort Materiale af hvad Slags som helst, kan der altid laves Statistik af det, og jeg tror, det vilde være nyttigt at faa det gjort i langt større Udstrækning, end der sædvanlig sker, fordi man saa ved mere om de studerede Fænomeners Rækkevidde, end naar man baserer sin Fremstilling paa et ikke talmæssigt Skøn. Naar man f. Eks. tror at kunne finde en overvejende Tendens til at forhindre eller vanskeliggøre Udførselen til visse Tider og Indførselen til andre, er det principielt fejlagtigt at prøve paa at bevise dette ved simpelthen at citere Forordninger og Udtalelser i den ene og den anden Retning, thi det kan da tænkes, at der eksisterer andre, samtidige Ytringer af modsat Karakter. Det rigtige er at opstille en Tabel over alle Forordninger eller Udtalelser, der foreligger, og saa at undersøge, hvilke og hvor mange, der peger i den ene og den an-

den Retning. Forsømmelsen af denne Arbejdsmaade i en stor Del af den historiske Literatur gør ofte en Læser, der er vant til at iagttage Størrelsesforhold, meget skeptisk overfor Paastandenes Holdbarhed, ogsaa i Tilfælde, hvor denne Tvivl slet ikke i Virkeligheden er berettiget.

Det vilde føre alt for vidt, hvis jeg skulde prøve paa at redegøre for, hvad Slags Materiale man har i de forskellige Lande af en Art, der tillader dets Benyttelse som Grundlag for Statistik; derom kan jo intet siges i al Almindelighed; det maa afhænge af Landenes historiske Karakter og navnlig af, hvorledes deres Forvaltning har været. Men der er sikkert intet Land, hvor der ikke foreligger meget uudnyttet Materiale af den Slags, i det mindste for de sidst forløbne tre Aarhundreders Vedkommende, udover hvad der indtil nu er bleven bearbejdet udenfor den officielle Statistik. Ofte kræves der ganske vist en hel Del videnskabelig Fantasi for at opdage, hvordan Materialet skal benyttes i saadanne Øjemed; men hvis man vænner sig til at spørge paa den rette Maade, er det mærkeligt, hvor fyldige Svar man ofte kan faa.

Hvad man efter min Mening især maa efterspørge, er Muligheden af at finde kontinueringer af Opgivelser, Registre ført gennem lange Tider. Selv om disse er ufuldstændige fra det Synspunkt, man ønsker at anlægge, hvad der vel i Almindelighed er Tilfældet, har de meget at fortælle, saa snart de har været tilnærmelsesvis ligeligt og konsekvent ført, hvilket er at vente i Lande med en stærk administrativ Tradition. Man faar i saa Fald gennem dem en Forestilling om Svingningerne i Samfundslivet, hvad der kan være noget meget forskelligt fra, hvad vi nu plejer at kalde Konjunktursvingninger, men som maaske ikke af den Grund er mindre vigtigt. Desuden er det ofte muligt paa den Maade virkelig at studere de Fænomener, der sædvanlig betragtes som karakteristisk for Konjunktursvingningerne; og fremfor alt maa det betones, at vi ved alt for lidt baade om disse Svingningers virkelige Natur og derunder om deres Periodicitet eller »Singularitet« til at have Lov at forsømme Studier af nogensomhelst Svingninger, der gaar længere tilbage end den officielle Statistik. Desuden kan Statistik, der baseres paa fortløbende Registre, give en Sikkerhed, som ikke opnaas ved Tællinger uden indbyrdes Sammenhæng. Saaledes er jeg kættersk nok til at mene, at de moderne Folketællinger i visse Henseender er mindre paalidelige end en Befolkningsstatistik, der grundes paa Kirkebøgernes Opgivelser. Med dette har jeg ikke villet sige, at man kan undvære de virke-

lige Folketællinger, hvad der sikkert er umuligt i et Samfund med stærk lokal Bevægelighed hos Befolkningen; jeg mener kun, at selve den Kendsgerning, at en Registrering, der i Tid ligger langt forud for vedkommende Bearbejdelse, skaber Sikkerhed imod tendentiøse Fejltagelser, der let kan indtræde ved særlig indrettede Tællinger. Saaledes lader det f. Eks. til at være en almindelig Opfattelse, at Aldersopgivelserne for Kvinder er — og tidligere i endnu højere Grad var — for lave ved Folketællinger, fordi Vedkommende har opgivet at være yngre end de var; hvis Resultaterne i Stedet bliver taget fra Kirkebøgerne, er dette udelukket, da de jo alle sammen var nyfødte ved den Lejlighed, da de kom ind i Registret. Paa den Maade faar et Materiale, der foreligger i de mange arkivaliske Registre, hvormed den historiske Statistik for en stor Del arbejder, i visse Henseender endog en højere Værdi end de indsamlede Opgivelser, der udgør Primærmaterialet for det meste af den moderne Statistik. Selvfølgelig har den ældre Tids Materiale i andre Henseender som Regel større Mangler end det moderne; det er allerede meget, at det har visse Fortrin fremfor dette. Men hvis det gamle Materiale skal have denne Værdi, maa Registreringen sædvanlig være i det mindste i Hovedsagen kontinuerlig; efter min Mening er det den Slags Materiale, man i første Række bør søge at opspore.

I særdeles mange Tilfælde bliver det nødvendigt at benytte Materialet til at vise noget, som dette ikke i sig selv vedrører. Selve Kontinuiteten af Opgivelserne gør det ofte til en generel Samfundsmaaler; ved at tillade Sammenligning Aar for Aar eller over længere Aarrækker fortæller et saadant Materiale noget om, hvordan Samfundslivet har forskudt sig, viser enten de korte Svingninger eller den lange »Trend«, den gennemgaaende Forskydning i en bestemt Retning. Af større Interesse er det at paapege, i hvor stor en Udstrækning Materiale ved passende Behandling kan faas til at fortælle noget om, hvad der er foregaaet, før det blev til; Mangelen paa ældre Materiale gør ofte dette til en meget vigtig Opgave. Det bedste Eksempel, jeg kender, gælder den svenske Befolkningsstatistik, der vel er den ældste i Verden, men alligevel ikke i sin egentlige Form gaar længere tilbage end 1749, saa at vi altid vil svæve i Uvidenhed om grundlæggende demografiske Forhold m. H. t. hele Udviklingen før de sidste to Hundrede Aar. Saa meget vigtigere er det, at vi prøver paa at finde ud, hvor meget dette Materiale har at fortælle os om Tiden før dets Tilblivelse. Det er givet, at de Mennesker, der forekommer i et befolknings-

statistisk Materiale fra 1749 og fremad, har haft en Historie, som gaar længere tilbage, og at denne Historie vil paavirke deres Karakter, naar de kommer frem i Materialet. Af Forholdet mellem de forskellige Aldersklasser vil man saaledes kunne lære noget om deres tidligere Skæbne, om den Tid, hvor de blev født, eller om den, de har gennemlevet; det samme gælder Forholdet mellem Kønnene. Ad disse Veje er det muligt at udsige en hel Del f. Eks. om Virkningerne af Karl XII's Krige paa den svenske Befolkning, skønt disse Krige endte 30 Aar, før Befolkningsstatistiken begyndte. For at nævne et andet, mindre slaaende Eksempel, men ligesom det forrige valgt blandt hvad jeg har arbejdet med, er det muligt at eftervise Karakteren af den Politik m. H. t. Jernindustrien og Skovbruget, der i Sverige begyndte i 1630'erne, skønt de Registre, vi har til vor Raadighed, først begynder i 1695, fordi vi der kan lære de forskellige Foretagenders Alder at kende. Selvfølgelig kunde der gives mange andre Eksempler af samme Slags.

Jeg haaber ikke, at nogen af, hvad der nu er blevet sagt, vil drage den Slutning, at historisk-statistisk Materiale ikke skulde kræve stor Forsigtighed ved Anvendelsen. I de fleste Tilfælde kræver det mere og ikke mindre Forsigtighed end det moderne Materiale, og der er nogle Hensyn, som er særlig vigtige, naar det gælder et ældre Materiale, der er opstaaet med Tanke paa ganske andre Opgaver end at give et Billede af Samfundsforholdene. Jeg skal nævne nogle:

Man maa være særlig opmærksom paa, hvad Materialet i Virkeligheden gælder. En meget almindelig Fejl har været, at de mange ældre Registre over Befolkningen, der sædvanlig har haft til Opgave at tjene Skatteopkrævningen — Kirkebøgerne udgør her en af de faa Undtagelser — er blevet opfattet som virkelige Folkeregistre og derfor lagt til Grund for Beregninger over Folkemængdens Størrelse. De er ubrugelige til dette Formaal, ikke fordi de er ufuldstændige, men fordi de sædvanlig veksler efter andre Hensyn end Befolkningens Størrelse — nemlig efter dens Betalingsevne. Dette er i det mindste den Slutning, jeg er kommet til ved Bearbejdelse af det svenske Materiale over den »mantals-skrivna« Befolkning over en usædvanlig lang Aarrække, fra lige efter Gustav Adolfs Død indtil det nittende Aarhundrede. Alle Antagelser om Muligheden for at udregne Totalbefolkningen ved at benytte en eller anden Koefficient, hvormed Opgivelserne multipliceres, har vist sig urigtige; paa den anden Side er det muligt — med adskillig Forsigtighed — at benytte Opgivelserne som Grund-

lag for en Velstandsindeks. M. H. t. Toldregnskaber maa man være meget forsigtig af Hensyn til Opgivelsernes Ufuldstændighed; man maa søge at finde ud, hvorvidt nogle Slags Varer, f. Eks. de toldfri eller de for Statens egen Regning ind- eller udførte, med Hensigt er udeladt, eller om Forandringer i de administrative Forhold kan forklare, hvad der ser ud som Forandringer i Handelens Omfang. For Øresundstoldregnskaberne Vedkommende er dette Arbejde paabegyndt med vigtige Resultater og vil forhaabentlig snart blive fortsat og fuldført. Øresundstoldregnskaberne har desuden en Karakter, der skiller dem fra de fleste andre Toldregnskaber, den nemlig slet ikke at give Ind- eller Udførsel for noget Land eller nogen Vare, men i Stedet at vise, hvad der gik ad en bestemt Vej — at være en Transitstatistik, ikke en Handelsstatistik. Naar Udgiverinden af disse Regnskaber, Nina Ellinger Bang, taler om den »næsten mirakuløse økonomiske Opgang« for Sveriges Vedkommende fra Gustav Adolfs Regering, som hun mener at kunne udfinde af Regnskaberne, saa synes hun at have glemmt, at hendes Tal i sig selv kun kan vise én Ting, hvor meget der gik mellem Østersøen og Nordsøen, og at følgelig en Stigning i Tallene kan forklares uden nogen som helst økonomisk Opgang, simpelt hen ved en forandret Retning af Handelen. En Sammenligning med det svenske — virkelige — handelsstatistiske Materiale viser nu rigtignok, at der forelaa en stærk Opgang i Ind- og Udførsel, men ikke en saa stærk Opgang som den, der forelaa i Øresundsfarten, d. v. s. at Tallene i denne er paavirket af to Forandringer: en Tilvækst i den svenske Handel og en forandret Retning for denne Handel.

Den Ufuldstændighed, der udmærker meget af det historiske statistiske Materiale, er meget uvelkommen, thi en Hovedopgave for økonomisk-historisk Studium maa være at vise Forandringerne i Størrelse for de forskellige Fænomener mellem forskellige Tider, og især mellem da og nu. Direkte at afhjælpe denne Mangel er ofte umuligt; man maa blot ikke tabe den af Syne og vil maaske — sikkert er det langt fra — være i Stand til at angive dens maksimale Størrelse. Men paa den anden Side gælder denne Vanskelighed ofte slet ikke de relative Størrelsesforhold for forskellige Fænomener til samme Tid, og det Lys, som den Art Sammenligninger næsten altid kaster over Samfundsforholdene, i Forening med de absolutte Tals Ufuldstændighed, gør det meget ofte ønskeligt, at benytte sig af Relativtal — Procenttal eller Indekstal — i Stedet for de absolute Talopgivelser. Allerede for lang Tid siden

viste den skotske Nationaløkonom J. S. Nicholson, hvor meget mere der var at lære af Forandringerne i relative Priser end af de sædvanlige Beregninger m. H. t. de absolutte Prisforandringer, Forandringerne i »Pengeens Købeevne«, »Prisniveauets Forandringer«; det sidste bringer kun ganske fiktive og vildledende Resultater i Sammenligninger mellem Perioder med bundforskellig Varesammensætning og Livsførelse, ganske bortset fra, at Pengevæsenets Uorden gør dem ogsaa rent talmæssigt mere usikre¹⁾. Jo mere man kommer over til at studere de relative Prisforandringer i Stedet for »Pengeværdiens« Forandringer, jo mere tror jeg, der er at lære paa dette Omraade. Et andet Eksempel udgør Handelsstatistikken. Ved at undersøge den relative Betydning af de forskellige Varer i Ind- og Udførsel i den undersøgte Periode, i Sammenligning med f. Eks. Nutiden, er der meget at lære m. H. t. de økonomiske Forandringer, selv om det benyttede Materiale skulde være ufuldstændigt som en Helhed.

En temmelig betydningsløs Mangel ved det ældre statistiske Materiale er, at det sjældent er fuldt eksakt. Ikke statistisk trænede Historikere gør ofte store Ophævelser over, at den ene Opgivelse slutter med f. Eks. 317 951 og den anden med 318 047; nogle af dem gør vidtløftige Beregninger for at finde, hvad der er det rette, og korrigerer deres Tal med Hensyn dertil, medens andre fra disse Uoverensstemmelser kommer til at bryde Staven over hele den statistiske Behandling af historiske Fænomener. Enhver med nogen statistisk Erfaring ved paa den anden Side, at ogsaa moderne Statistik meget sjældent er fuldt eksakt — men ogsaa, at dette i de fleste Tilfælde er temmelig ligegyldigt. I det Eksempel, jeg netop gav, vilde det rette have været at give et rundt Tal, 318 000, hvad der vilde have dækket begge Opgivelser, og det maa siges at være en god Regel, overhovedet ikke at give flere Cifre, end der er nødvendige, for at det studerede Fænomens Karakter skal blive klar. Paa samme Maade bør man være forsigtig med Benyttelsen af Decimaler i Procenttal; mere end én Decimal tillader Materialets Eksakthed sjældent. En matematisk Undersøgelse af Middelfejlen tror jeg ikke historisk Materiale ofte tillader, skønt jeg maa tilstaa min egen Ukyndighed paa dette Punkt; og i Modsætning til, hvad der ofte praktiseres, tror jeg, man maa sige, at det medfører større Ansvar at medtage for mange Cifre

¹⁾ Nicholson, Principles of Political Economy III (Lond. 1901), fjerde Bog, Kap. 4.

end at udelade for mange — ogsaa fraset, at alle Tabeller skal tage saa lidt Plads som muligt og gøres saa let læselige som muligt.

En Hovedopgave maa det selvfølgelig være at beskytte sig imod Tendens hos Materialet. Hvis det gælder Statistik, der er lavet i vedkommende Periode, er denne Fare ofte overhængende; hos os tror jeg f. Eks., at det attende Aarhundrede kræver særlig Opmærksomhed paa dette Punkt, netop foranlediget af den udbredte Interesse for Samfundsspørgsmaalene i den Tid og Folks Ønske om at finde Støtte for deres Krav ved Hjælp af Statistik. Et karakteristisk Eksempel herpaa udgør Handelsbalancerne, der — ofte ved Benyttelse af ganske vilkaarlige Tal for Smuglingen — kunde bringes til at vise netop, hvad der passede for vedkommendes Kram. En god Beskyttelse imod denne Fare har man imidlertid ofte ved Sammenligning mellem Opgivelser om forskellige Ting, der nødvendigvis maa have staaet i Sammenhæng med hinanden; det er nemlig en Kendsgerning, at der skal stor Dygtighed til at lyve konsekvent. Ogsaa m. H. t. de moderne Diktaturlandes Statistik — om hvilken der er bleven sagt, at den henligger under Propagandaministerierne — tror jeg, en saadan, saa at sige intern Kritik vilde være meget oplysende.

Fra Statistik i virkelig Forstand, nemlig ordnede Masseiagttagelser, maa man paa det nøjeste skille individuelle Paastande i tal-mæssig Form. Der er meget faa Kilder, som maa mødes med stærkere Mistro end disse sidstnævnte, thi med Individualiagttagelsernes Svaghed i sig selv forener de et aldeles falsk Indtryk af noget eksakt og tilforladeligt, som uvilkaarlig skaber Tiltro; faa Ting har bragt den historiske Statistik i Vanry saa meget som den Art Materiale. Jeg har allerede i det foregaaende givet Eksempler paa Karakteren af saadanne Opgivelser.

I sig selv er Mistro mod det statistiske Materiale kun nyttig, thi det trænger altid til stærk Kritik. Men naar mange Historikere fra deres Skepsis imod det statistiske Materiale ledes til at foretrække den Art Materiale, hvormed Historieforskningen ellers er vant til at arbejde, tror jeg, man maa melde Pas. Forsaaavidt det statistiske Materiale giver en blot tilnærmelsesvis rigtig Fremstilling af de behandlede Fænomeners Størrelsesorden, kan den oplyse om noget virkeligt, om noget, som man kan tage og føle paa, med Hensyn til de forskellige Kendsgjerningers »Betydning«. Historikere har til alle Tider talt om denne Betydning, men med det sædvanlige historiske Materiale bliver den i de fleste Tilfælde ubeviselig

og samtidig overmaade uklart opfattet. Naar det dernæst gælder de forskellige Kildegrupperes indbyrdes Tilforladelighed, tror jeg, det er umuligt at give nogen af dem et generelt Fortrin fremfor de andre. De Protokoller, Breve, Depescher o. s. v., som udgør den sædvanlige historiske Fremstillings Kildemateriale, er underkastet en Mængde Vanskeligheder; Skriveren kan have misforstaaet den Diskussion eller de Ytringer, han har gengivet, han kan savne sproglige Udtryksmidler til at fremstille korrekt, og i en uhyre Mængde Tilfælde kan han have ønsket at lede sin Læser paa Vildspor eller i det mindste ensidig at fremstille Forholdene i Overensstemmelse med, hvad han vil opnaa. Den historiske Kildekritik, der længe med Forkærlighed og stort Held er blevet dyrket netop i Danmark under Kr. Erslevs Ledelse, burde have belært Historikerne om Skrøbeligheden af det Materiale, de sædvanlig arbejder med. Selvfølgelig udgør dette ingen som helst Anledning for dem til at kaste det overbord — men vel til at stille sig forstaaende ogsaa overfor Materiale af andre Slags, med andre Fortrin og andre Mangler.

Præsentationen av Statistik i historiske Fremstillinger maa gøres med stor Omhu. Mennesker overhovedet, og ikke mindst Historikere, har vanskeligere ved at læse Statistik end Statistikere af Faget sædvanlig indser, og alt bør gøres for at lette dem Tilegnelsen. Ogsaa fra et rent Forskningssynspunkt er det et vigtigt Krav at opnaa størst mulig Overskuelighed. Det er utilladeligt at belæse historiske — eller andre — Fremstillinger med ubearbejdet statistisk Materiale eller overhovedet med Tal, som ikke har en Opgave at fylde i Fremstillingen; Dokumentering for andre Forskeres Regning har Plads i Bilag, ikke i Teksten. Tekstmaterialet bør helst opstilles i Form af simple Tabeller; sammenhængende Tekst med mange Tal indimellem bliver i Almindelighed vanskelig at følge. Ogsaa Tabellernes Opstilling maa foretages med stor Omhu. En Tabel skal om mulig gøres selvforklarende, fordi Erfaringen viser, at Folk ofte læser Tabeller, som om de var det, uden Hensyn til den omgivende Tekst. Streng Konsekvens bør iagttages i Benyttelsen af dobbelte eller tykke Kolonnelinier, forskellige Slags Tryk for Procenttal og Totalsummer; hvorledes Procenttallene skal læses, maa gøres klart ved at anføre Summen 100, hvor den har sin Plads; Mellemrum mellem hvert tredje Ciffer i større Tal er meget egnet til at simplificere Læsningen osv. Maaske er det overflødigt at nævne disse elementære Ting, men de overses naturligt nok især af Forskere uden statistisk Uddannelse. Det var me-

get at ønske, at man vilde stille sin Talbehandling op paa den indenfor statistisk Literatur sædvanlige Maade, hvis der ikke foreligger særlige Grunde for noget andet, fordi det derigennem bliver meget lettere at sammenligne Opgivelserne med kendte Forhold. Man bør f. Eks. skrive 1127 Kvinder mod 1000 Mænd, ikke 53 Kvinder og 47 Mænd af 100 Personer, skønt det betyder det samme. Den grafiske Metode er i de allerfleste Folks Øjne lettere at læse end Tabeller og er derfor i sig selv at foretrække, hvortil kommer, at Diagrammer som bekendt ofte paa en meget simpel Maade kan vise Forholdet mellem Udviklingen af forskellige Talrækker. At Metoden har sine særlige Vanskeligheder, er imidlertid givet, og meningsløse eller misvisende Diagrammer maa selvfølgelig undgaas.

Et vanskeligt Problem er altid at vide, hvor udførligt man skal gøre Rede for de mange Korrigeringer eller Kompletteringer af de overleverede Tal, der ofte bliver nødvendige. Som almen Regel tror jeg, man maa sige, at der saavidt mulig i Bilag bør gives en saa udførlig Beskrivelse af den benyttede Metode, at andre Forskere bliver i Stand til at kontrollere Resultaterne. Det maa dog tilstaas, at dette undertiden vilde kræve saa stor Plads, at det er næsten udelukket; i saadanne Tilfælde maa man i det mindste i Manuskriptform bevare alt, hvad der er nødvendigt for andre Forskere.

Det kan ikke nægtes, at Forskninger af denne Slags kræver megen Tid — det gør næsten alle Studier, der er noget værd, men det kan godt være, at de historisk-statistiske Studier er besværligere end historiske af sædvanligt Præg. Som man ved er det i forskellige Lande, som Tyskland før den sidste Revolution — om det videnskabelige Arbejdes Organisation i det nuværende Tyskland ved jeg intet — og Østrig, ligesom maaske endnu mere i De Forenede Stater, blevet Skik, at fremragende Professorer bliver Hovedinger for Skarer af yngre Videnskabsmænd, der tager forskellige Delproblemer indenfor Førrernes Omraade op til Behandling og saaledes tillader ham at opbygge en Syntese af de Manges fælles Arbejde. Jeg maa tilstaa, at denne Metode ikke synes mig lykkelig, til Trods for den Bekvemmelighed, Systemet unægtelig medfører. Hvis videnskabeligt Arbejde skal faa nogen Værdi, maa det udføres af selvstændige Personligheder, der i deres Arbejde giver Udtryk for deres eget Syn paa Sammenhængen og Forskningsmetoderne, ikke af videnskabelige Svende og Lærlinge, der forarbejder Mesterens Materiale og gennemfører hans Planer. Hvad

der trænges til, er ikke organiserede videnskabelige Skoler, der bekæmper hinanden og udbreder Høvdingernes Ideer, men en rent teknisk Hjælp, der stilles til Raadighed for alle Forskere ved den Institution, det gælder. Efter min Mening har den Slags ikke-videnskabelig uddannede Medarbejdere en stor Opgave at fylde i det meste moderne videnskabelige Arbejde — Medhjælpere, der samler, forarbejder, regner og tegner efter alle de forskellige, ældre og yngre Forskeres Anvisninger og bringer Materialet frem i saadan Form, at det kan blive Genstand for videnskabelig Synthese, det eneste, der kan kaldes højere videnskabeligt Arbejde. Efter min — maaske usædvanlig gunstige — Erfaring kan der lægges mere paa saadanne Medhjælpere, end de fleste Videnskabsmænd synes at vide; er Medhjælperen engang oplært til at forstaa, hvad det gælder at samle, kan Forskeren selv i stor Udstrækning se med hans eller snarere hendes Øjne og benytte hendes Hænder. I Stedet for den Mængde nye Professorater, der nu oprettes, tror jeg derfor, man burde bestræbe sig for at udruste dem, der allerede findes, med det fornødne Personale af Medhjælpere; det koster i Almindelighed langt mindre og giver sikrere Resultater. Man maa blot ikke forestille sig, at et saadant Laboratorium eller Institut kan arbejde uden stadig Ledelse fra Forskerens eller Forskernes Side; hvis det overhovedet overlades til sig selv, bliver Resultatet enten den Slags mekaniske Produkter, vi kun altfor godt kender, eller ogsaa ineksakte eller sjuskede Fremstillinger.

Til sidst maa det imidlertid siges med alt muligt Eftertryk, at historisk Statistik langtfra er i Stand til at give Svar paa alle Samfundshistoriens Spørgsmaal. I et berømt eller berygtet Skrift fra 1823, kaldt »Om Statistik«, har den kendte svenske Historiker og Statsmand Hans Järta, med Tanke paa det af ham højt beundrede Arbejde, som Baltzar von Platen nedlagde paa Tilblivelsen af Göta Kanal, udtrykt sin Kritik af Statistiken paa følgende Maade: »Den samme Ener betegner Grev von Platen og den trægste Jordgraver ved Göta Kanal; den udtrykker en Livskraft, der virker til Nationens Ære, Selvstændighed og Velstand i Aarhundreder, og én, der blot arbejder for sit Livsophold til den næste Dag.«¹⁾ Kvalitet og Kvantitet er m. a. O. forskellige Ting, eller maaske rettere, hvad der fra et Synspunkt kan være af grundlæggende Betydning, maa ganske træde tilbage fra et andet Synspunkt. Ved en demografisk Undersøgelse af en Totalbefolkning var Platen med Rette ligesaa

¹⁾ Järta, Valda skrifter II (Sthlm. 1883) S. 213.

meget en Ener som Jordgraveren, da begge i den Henseende virkede paa samme Maade; i en Undersøgelse af Sveriges Adel, som Pontus Fahlbeck paa sin Tid foretog den, vilde Jordgraveren derimod glide fuldstændig ud; i en Statistik over Kanalbyggere vilde man paa lignende Maade savne næsten alle Platens Standsfæller, osv. Den Slags almindelige Betragtninger fører ingen Vegne hen. Men der er i det mindste et Par Hovedsynspunkter, som en Historiker, der arbejder med statistisk Materiale, ikke maa tabe af Syne.

Det bliver saaledes meget misvisende at studere en vis Tids Samfundsforhold udelukkende under Hensyn til Størrelsesforholdene under Perioden selv, fordi man saa bliver blind for, hvad der er Historicforskningens virkelige Opgave, »Udviklingen«, »Dynamikken«, hvad der har skabt Forandringerne i Samfundet og derfor udgør Hovedforklaringen til det Samfund, vi nu lever i. I Virkeligheden foreligger der i Almindelighed ingen større Vanskelighed ved at tage Hensyn hertil. Det udgør netop et af den historiske Metodes store Fortrin fremfor Studiet af Samtidsforholdene uden historisk Baggrund, at Historikeren ved, hvad der tilsidst kommer ud af de Fænomener, han studerer, hvad Samtidsforskeren ikke gør. Historikeren har ofte Anledning til at studere selv smaa Begyndelser til store Ting, kun maa han ikke glemme ogsaa at fortælle, hvor smaa de faktisk var i den Tid, han nærmest studerer. Eksempelvis behøver, hvad der er sagt ovenfor om Byernes ringe Betydning i Norden og især i Sverige i ældre Tid, ikke at gøre indgaaende Studier af dem i den Tid overflødig, hvis nemlig Bydannelserne virkelig var Udgangspunktet for deres senere Tilvækst, hvad der i nogle Tilfælde er sandt, i andre ikke.

Man løber i Virkeligheden større Risiko ved Benyttelsen af det statistiske Materiale, naar det gælder saadant, som i sig selv kvantitativt h v e r k e n var stort eller blev stort — men som medførte store indirekte Virkninger. De herskende Klasser eller Stænder har næsten altid været smaa i Sammenligning med Totalbefolkningen; Adelsgodserne har udgjort en temmelig ubetydelig Del af vore Landes Jord; men alligevel vilde vore Samfunds Historie blive ganske meningsløs, hvis der ikke toges stærke Hensyn til disse kvantitativt ubetydelige Befolkningslag og deres Virke. Den principielt rigtige Løsning er aabenbart, at man ikke bliver staaende ved selve Fænomenerne, men studerer deres Virkninger, ogsaa statistisk. Imidlertid glipper Mulighederne her let, delvis saaledes, at man overhovedet ikke kan maale, hvad der skete, men

fremfor alt med Hensyn til Muligheden for statistisk at eftervise Sammenhængen mellem, hvad der skete, og vedkommende Fænomener. Jeg skal ikke komme ind paa de statistiske Metoder, man har, for at eftervise en Sammenhæng, men indskrænke mig til at sige, at Aarsagsforholdet umuligt kan paavises ad rent statistisk Vej. Det kræver altid en eller anden Form af Teori, enten økonomisk eller sociologisk. Men dette Spørgsmaal tilhører ikke mit Emne.
